

ורטלנד

(Wartheland). יחידת מינהל טריטוריאלית שהקימו הגרמנים באוקטובר 1939 על אדמות פולין שסופחו לרייך, ושהתקיימה עד שחרור פולין הגדולה (Wielkopolska) והשטחים הסמוכים לה בינואר 1945. השם ו' ניתן על-שם הנהר ורטה (Warthe, בפולנית: ורטה (Warta)). תחילה נקרא האיזור 'איזור הרייך פוזן' (Reichsgau Posen) וב-29 בינואר 1940 הוסב שמו ל'איזור הרייך ו' (Reichsgau Wartheland).

שטח הו' היה 43,942 קמ"ר, וכלל את מחוז פוזן מלפני המלחמה וחלקים ממחוזות בידגושץ (Bydgoszcz), לודז', פומרניה (בפולנית: פומוז'ה Pomorze) וורשה. השטח היה מחולק לשלושה מחוזות: פוזן, הוהנזלצה (Hohensalza; בפולנית: אינוברצולב Inowroclaw) ולודז' (עד אפריל 1940 – מחוז קליש Kalisz) ו-38 נפות כפריות ו-6 עירוניות. ו' היה האיזור המינהלי הגדול ביותר בגרמניה הנאצית.

בשבועות הראשונים למלחמה היה מספר התושבים בשטח ההוא 4,922,000, מהם 385,000 יהודים ו-325,000 גרמנים. בראש ממשל ו' עמד כול ימי הכיבוש ארתור גריזר, מי שהיה נשיא הסנט בדנציג. מ-14 בספטמבר עד 25 באוקטובר 1939 היה גריזר ראש המינהל האזרחי ליד הממונה על הפיקוד הצבאי פוזן (Chef Der Zivilverwaltung Beim Militärbefehlshaber Posen), ואחר-כך היה נציב הרייך במקום

(Reichsstatthalter). היטלר מינה את גריזר גם למנהיג המפלגה הנאצית (גאולייטר) בו'. בניהולו של גריזר נועד ו' להיות דוגמה ליצירת יחסים לאומיים-סוציאליסטיים לרייך כולו. לפיכך הכריז גריזר על האיזור כעל שטח ניסוי של הנציונל-סוציאליזם (Exerzierplatz Des Nationalsozialismus), שמטרתו ניסוי שיטות שונות של התנהגות כלפי האוכלוסייה המקומית. הוא חילק את התושבים לפי קריטריונים גזעיים ל'בני-אדם עליונים'

(Übermenschen) ול'תת-בני-אדם' (Untermenschen). לקבוצה הראשונה שייך גריזר את הגרמנים, ולשנייה – את הפולנים, היהודים והצוענים. בתוך כמה שבועות תפסו ה'עליונים' את עמדות הניהול בו' בכול רמות המינהל המדיני, העצמי והכלכלי. בחיי היום-יום נהנו ה'עליונים' מזכויות יתרות מגוונות בתחומי הכלכלה, המדיניות והתרבות. רשת מקיפה של בתי-ספר יסודיים ותיכונים, וב-1941 גם אוניברסיטה, הוקמו בלבדית בשבילם. בחודשים הראשונים לכיבוש השטח בידי הגרמנים ולכינון ו' הועמדו לרשות ה'עליונים' מאות בתי-קולנוע, עשרות תיאטרונים ומוזיאונים; קונצרטים ואירועי תרבות אחרים אורגנו בשביל ה'עליונים' בלבד.

ברוב המסעדות ובתי-הקפה נפתחו מחלקות ל'גרמנים בלבד' (Nur Für Deutsche); רק להם היתה גישה לבתי-מלון, למחלקה ראשונה ושנייה ברכבות, לחשמליות הטובות ביותר, לבתי-המרחץ הציבוריים, לחופי-הים ולגני הציבור.

שונה לחלוטין היה יחס השלטונות הגרמניים לפולנים: הם נועדו להיות נרדפים, וחלקם נועד להשמדה. בעת שלטון הנאצים בו' נרצחו יותר מ-70,000 פולנים, ואחרים נשלחו למחנות ריכוז. פעולות דיכוי ורדיפות אחרות גרמו צמצום הריבוי הטבעי עקב פירוק משפחות, שילוחים של אחד מבני הזוג לעבודת כפייה ברייך, הצבת מכשולים בדרכם של זוגות להינשא, גירוש, ניצול כוח עבודה עד קצה גבול היכולת, שכר רעב, הקצבה מזערית של מזון וביגוד, תנאי מגורים קשים, שירותי סעד ובריאות לקויים.

השלטונות הגרמניים הפלו לרעה את הפולנים גם בתחום הכלכלה. הגרמנים החרימו כ-95.5% מכלל נכסי הפולנים. חיסלו את מערכת החינוך, את ההוצאות-לאור ואת כול הארגונים הפולניים, מנעו מפולנים את הגישה לספריות, לחדרי עיון ציבוריים, לתיאטרונים, לקונצרטים ולאירועי תרבות אחרים, וכן מנעו מהם גישה לבתי-מרחץ ציבוריים, לחופים מסויימים ולגנים רבים, ולילדים – מגרשי משחקים; הגבילו את חופש השימוש בשפה הפולנית בחיים הציבוריים; צימצמו מאוד את האפשרויות לקיים פולחן דתי, וב-1941 הנהיגו בחיי הדת חלוקה על-פי לאום. הגרמנים אסרו לפנות לפולנים במלה 'פאן' (Pan: מר) ולקיים קשרים עם גרמנים מחוץ לתפקיד, ועל הגרמנים נאסר לברך פולנים בלחיצת יד. שרשרת הפעולות נגד הפולנים כללה גם הנהגת עוצר, איסור על נסיעות ושינוי מגורים בלי היתר השלטונות, שימוש בטלפונים ציבוריים, אחזקת מקלטי רדיו, משלוח חבילות בלי בדיקה משטרתית מוקדמת; במקומות אחדים תבעו השלטונות הנאצים המקומיים מהפולנים לפנות דרך על המדרכה לגרמנים ולעיתים גם לברך אותם לשלום. כול האמצעים הללו ביחס לפולנים גרמו, שהגרמנים כינו את השטח 'מחנה עונשין ו'".

(Straflager Wartheland) – הגדרה שלעיתים אימץ הס"ד גם במסמכים רשמיים.

אחד הפרקים הטרגיים ביותר במדיניות הגרמנים כלפי תושבי ו' היה השמדת היהודים שם. ארבע תקופות מסתמנות ביחס לאוכלוסייה היהודית: (1) עד סוף 1939; (2) מתחילת 1940 עד אמצע דצמבר 1941; (3) מסוף 1941 עד אוגוסט 1944; (4) מספטמבר 1944 עד סוף הכיבוש.

כבר בארבעת החודשים הראשונים למלחמה החלו השלטונות הגרמניים באפליית היהודים לרעה ובהשמדתם החלקית. בשבועות הראשונים לכיבוש נתקבלה ההחלטה על סימון היהודים במגן-דוד, גירושם והחרמת רכושם, חיובם בעבודת כפייה, איסור שינוי מגורים בלי היתר, הגבלה או איסור על שימוש באמצעי תחבורה ותקשורת ציבוריים, הפסקה מיידית של כול פעילות מדינית, תרבותית וחינוכית וכן איסור על קיום טקסים דתיים. בארבעת החודשים הללו לא הגבילו עצמם שלטונות הכיבוש במקומות מסויימים לפעולות אפליה שגרתיות, אלא יזמו גם רצח של התושבים היהודים חסרי המגן. שעות מעטות בלבד אחרי הכיבוש נורו יהודים בידי חיילי הורמכט מתוך שנאה גזעית. תחילה טיפלו הגרמנים ביהודים שהתגוררו

בעיירות קטנות, חלקם נרצחו בריות או בדקירות כידונים והשאר כונסו לבתי-כנסת, ושם שרפו אותם עם המבנים או קרעו אותם לגזרים ברימונים שנזרקו פנימה.

בשלב השני ריכזו הגרמנים את האוכלוסייה היהודית ב-173 מחנות עבודת כפייה או בגטאות. רבים מהיהודים מתו שם ברעב, בעינויים, בתנאי היגיינה גרועים, בעבודת פרך, בהעדר טיפול רפואי ועוד. ב-1940 מצאו כמה אלפי יהודים את מותם ברציחות המונים.

בשלב השלישי, עם בניית מחנה ההשמדה בחלמנו, הושמדה רוב האוכלוסייה היהודית. בחלמנו נרצחו כ-310,000 יהודים מו', ובכללם כמה עשרות אלפים שגורשו מגרמניה, מאוסטריה ומצ'כוסלובקיה לגטו לודז'. כ-70,000 יהודים מו' גורשו לאושוויץ ורובם נספו שם.

בתקופה האחרונה של הכיבוש האיטו הגרמנים את קצב השמדתם של האלפים המעטים של יהודים שעדיין נותרו בו', מכיוון שהגרמנים החליטו לנצל עד תום המלחמה את כוח העבודה המקצועי שלהם למען המשק הגרמני.

אבידות האוכלוסייה היהודית בו' הסתכמו בכ-380,000 נפש. רק כ-5,000 יהודים נותרו בחיים, שהם 1.3% מכלל האוכלוסייה היהודית בו' לפני המלחמה. במסגרת השמדת 'האלמנט הזר מבחינה גזעית' נרצחו גם כמה מאות צוענים שהיו בשטח ו', וכן כ-5,000 צוענים שגורשו מאזורים אחרים ונרצחו בחלמנו.

בכול תקופת הכיבוש נרצחו בו' בהשמדה ישירה כ-450,000 נפש. עוד כ-20,000 נספו בפעולות מלחמה.

השלטונות הגרמניים גירשו מו' יותר מ-630,000 פולנים, וכ-450,000 גורשו לעבודת כפייה ברייך, 25,000 חלו במחלות כרוניות ו-15,000 נפגעו קשה בגופם, בעיקר מחמת שהות במחנות ריכוז ובבתי-סוהר.

הנזק ברכוש בו' הסתכם בכמה מיליארדי זלוטי (לפי הערך שלפני המלחמה – 1 דולר = 5 זלוטי).